

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

tweede hoofdstuk wordt het fenomeen <complementariteit>, zoals oorspronkelijk gedefinieerd door Benjamin (1998), toegepast op de partnerrelatie. Complementariteit betekent hier dat partners hun interacties zo op elkaar kunnen afstellen, steeds opnieuw, dat er een gestructureerd en specifiek interactiepatroon ontstaat. Dat patroon wordt daardoor voorspelbaar, maar belemmert anderzijds ook het ontstaan van nieuwe interacties, en beperkt zodoende de autonomie van de partners. Toegepast op de partnerrelatie sluit het concept <complementariteit> sterk aan bij het gedachtegoed van Dicks en Willi zoals hierboven beschreven. Lawrence Josephs is auteur van het hoofdstuk *Mentalizing sexual betrayal*. Hierin wordt het gedachtegoed dat in de andere hoofdstukken door Thompson en Tuch is uitgewerkt verder geoperationaliseerd en wordt specifiek stilgestaan bij hoe moeilijk en traumatiserend het enerzijds kan zijn over de motieven van je ontrouwe partner te mentaliseren, en anderzijds hoe het slecht mentaliseren een negatief effect kan hebben op de partnerrelatie, en ruimte kan maken voor ontrouw. Het hoofdstuk van Josephs biedt een interessant denkspoor, maar één dat slechts beperkt wordt uitgewerkt, met geringe integratie van bestaande literatuur.

The stories we tell ourselves is een opmerkelijk boek. Thompson en Tuch zijn psychodynamisch geschoold, kennen de literatuur, en weten die op een creatieve en heldere wijze te integreren en te verbinden aan het concept <mentalising>. Dit maakt het boek de moeite waard om te lezen — zeker voor de relatie- en gezinstherapeuten onder ons. Anderzijds vind ik dat de auteurs té integratief proberen te zijn, en laten ze wel erg veel verschillende invalshoeken aan het woord. Dat is niet altijd nodig. Maar gelukkig laat het boek toe deze minder interessante hoofdstukken simpelweg te <skippen>.

Het sinthoom als kunstgreep

Bespreking van

Abe Geldhof (2014). *Alleen met kunst -- Drie gevalstudies over het sinthoom*. Leuven/Den Haag: Acco. ISBN 978 9 03349 774 2, 166 pp., € 30,-

MARK KINET

Coming man Abe Geldhof presteert het om één jaar na *De namen van het genot* een tweede boek te presenteren. Hierin ontpopt hij zich bovendien als combinatie van kunstenaar, clinicus en lacaniaans schriftgeleerde. Dit laatste is niet evident, want volgens de Parijse meester is er dertig jaar nodig om zijn <onderwijs> te begrijpen (p. 30). *Alleen met kunst* is dan ook een intellectueel huzarenstukje dat in een precieze en compacte taal — nu en dan zelfs met literair flitslicht — vaak duistere inhoud voor de dag laat komen. Na lectuur staan de kantlijnen van mijn exemplaar vol kruisjes, uitroep- en vraagtekens en wel precies in de optimale verhouding.

In een strak gecomponeerd drieluik loodst Geldhof ons langs Béla Bartók, David Nebrada en Georges Bataille. Middels close reading van hun leven en werk tracht hij psychoanalytische inzichten rond neurose, psychose en perversie aan de orde te stellen. De respectievelijke thema's seksualiteit, lichaam en dood die het oeuvre van deze drie figuren kenmerken, produceren een manco in weten en wetenschap. Ze bezorgen ons een trou (Frans: gat) of trauma waar geen mens ooit van geneest. We proberen dit gat of deze rest wel te dichtten, maar het laat zich (per definitie) nooit (helemaal) schrijven of zeggen.

Ik verwijst vaak naar *Hamlet*: <Though this be madness yet there's method in 't.>

Lacans begrippenapparaat biedt dan paradoxaal (zoals een paranoïde waansysteem) een bijna sluitend beeld van de singuliere

wetmatigheden van de psycho(patho)logie van deze drie én slaagt erin de onvolledigheid uit te denken die ons verlangen (het te dichten) veroorzaakt. Deze onnoembare rest wordt <object kleine a> (zoals x een algebraïsche onbekende) of het Ding genoemd. Hij vormt (zoals drift en trauma) de kern van het Reële dat ons verlangen veroorzaakt en ons bestaan animeert.

Béla Bartók is componist en grondlegger van de nieuwe wetenschap van de etnomusicologie waarvoor hij — zoals Lacan — een eigen notatiesysteem ontwikkelde. Liefde en seksualiteit vormen binnen zijn neurotische logica het voornaamste vraagstuk. Hij wordt gegrepen door dat <iets> in de (vrouwen)stem dat ontsnapt aan elke definitie, probeert in zijn composities nu eens een glimp op te vangen van een Ander genot, dan weer de idiotie van de mannelijke seksualiteit te exploreren. Het antwoord van Bartók blijkt — zoals bijvoorbeeld in *Finnegan's wake* van Joyce — <inconceivably private>, onvoorstelbaar privé (p. 10).

Hier introduceert Geldhof het lacaniaanse <sinthoom> als de oorspronkelijke en eigenzinnige omgang met de reële kern van het symptoom. Voor sommige (onder wie de hier besproken) kunstenaars is het sinthoom als een <kunstgreep> waarmee zij de horreur van het Reële op vruchtbare wijze naar hun werk weten om te buigen. Hun sinthoom is een manier van genieten die geen beroep doet op de grote Ander. Het is wel *solitair* maar niet eenzaam. Het sinthoom dient tot niets maar verknoopt iets voor het subject zelf en/of kan indirect en *solidair* (p. 31) zorgen voor een sociale band. David Nebrada is een Spaans kunstenaar die <op de rand van de zelfvernietiging> zijn verminkte en uitgemergelde lichaam fotografeert en naar het einde van zijn leven een delirante en idiosyncratische tekst aflevert. Met Schreber onderzoekt Freud de paranoïde psychose, voor Lacan heeft Joyce een niet tot wanen of hallucinaties leidende psychose en Nebrada staat voor de schizofrene psychose. Verwerping van de (Naam van de) Vader en de ontbrekende vaderfunc-

tie staan centraal. In een lacaniaanse boutade is de psychoticus dé vrije mens. Door <forclusie> tot funderend principe van de psychose te promoveren vat Geldhof samen met Lacan de psychose niet descriptief maar structureel op. De klinische verschijnselen van de psychose zijn niet die van het verlangen maar van de woestijn (*désir* vs. *désert*, p. 73). Nebrada is overgeleverd aan het genot van de obscure grote Ander. Zijn automutilatie is een luguber cadeau aan zijn moeder (p. 76). In tegenstelling tot de Wiener Aktionisten hebben Nebrada's acten geen symbolische waarde. Aan de hand ervan probeert hij zich een eigen lichaam te creëren. Lacan maakt brandhout van goedkope psychologische theorieën die volledigheid beogen, terwijl de psychoanalytische kuur zich precies op onvolledigheid moet oriënteren. De analyse gaat om het isoleren van een stuk nonsens (p. 108). Met Nebrada: deze beslissing, dat ben ik; het is mijn eigen regel. Het genie van de kunstenaar berust <niet bij zijn verstand maar in de moed zich in zijn eigen (neurotische, perverse of psychotische) subjectstructuur (terug) te vinden>.

Voor schrijver en filosoof Georges Bataille is de mens een excessief wezen dat wil verspillen en genieten (p. 111). Zijn incestueuze familiegeschiedenis leidt tot diffuse seksualisering van de wereld. Bataille schrijft niet *over* maar *vanuit* zijn seksuele fantasma. Voor hem is *alles* fallus en verliest deze dus zijn differentiërende waarde. Nebrada <kiest> ervoor trouw te blijven aan de forclusie en de verwerping van de schijn. Bataille blijft trouw aan de taai kern van zijn genot en aan de <lusten die hem ontregelen>. Voor hem is de grens er slechts om overschreden te worden (p. 125). Het psychotische sinthoom van Nebrada bestaat erin openingen te forceren in een lichaam dat — bij gebrek aan een fallische betekenaar — hermetisch gesloten is. Het perverse sinthoom van Bataille is het geknoei met eigen lichaamsopening en die van anderen om er fallisch seksueel genot uit te puren. Het is voor Bataille onmogelijk iets anders dan het

genot te vinden. Zijn subjectkarretje ›draait dol op de (oneindige) achtbaan van seks en dood› en het is ›verstoken van liefde›. Dit is volgens Geldhof (p. 144) de paradox van het perverse subject. Door elk aspect van de wereld te seksualiseren is niets nog echt seksueel. Morbide verveling is troef en moet telkens weer geërotiseerd worden. Een perverse schriftuur (Sade, Catherine Millet, Bataille) is voor de meeste neuroticici dan ook eentonig en vervelend.

Moraal van Geldhofs verhaal is dat we zonder uitzondering moeten zien ›klaar› te komen met en iets moeten zien te maken van het reële van ons symptoom. We zijn door het woord getekend, en fundamenteel niet op Ding, drift en trauma afgestemd. Voor wat het doel van de kuur betreft legde Lacan aanvankelijk de nadruk op de doorsteek (Frans: *la traversée*) van het fantasma, leidend tot een (relatieve) bevrijding uit de houdgreep van ons miserabele genot. Ook identificatie met het symptoom kan een mogelijke eindbestemming zijn. Sommige eigenzinnige kunstenaars bereiken zonder analyse dit logische eindpunt van het symptoom. Zo bewegwijzeren ze het Reële.

Al vroeg een hoog psychoanalytisch niveau

Bespreking van

Judit Meszaros (2014). *Ferenczi and beyond — Exile of the Budapest School and solidarity in the psychoanalytic movement during the Nazi years*. Londen: Karnac. ISBN 978 1 78220 000 0, 270 pp., £ 22,19

HARRY STROEKEN

Judit Meszaros, de auteur van *Ferenczi and beyond*, is oud-voorzitter van de Hongaarse vereniging voor psychoanalyse. Ik zal de beschouwingen uit haar boek kort samenvatten.

Antisemitisme speelt door de hele geschiedenis heen, en geweld tegen de psychoanalyse komt vaak en passant mee met anti-Joodse maatregelen. Een paar jaar geleden ontmoette ik Judit Meszaros op een congres in Berlijn. Zij en een collega vertelden in een gesprek *en marge* dat zij ongerust waren over toenemend antisemitisme in Boedapest. Ik had er nooit bij stilgestaan dat dit probleem daar nu nog zo actueel was.

In het boek wordt beschreven dat er twee grote emigratiegolven hebben plaatsgevonden vanuit Boedapest: rond 1919 (tijdens het Horthy-regime) en in de jaren dertig toen het nazidom zich steeds nadrukkelijker manifesteerde. Na of tijdens de eerste emigratie, na mogelijke omzwervingen elders, hebben Melanie Klein en het echtpaar Balint zich in Groot-Britannië gevestigd. Melanie Klein belandde daar in 1926 op uitnodiging van Ernest Jones om zijn zoon te analyseren. Bij de tweede emigratiegolf vanaf de jaren dertig kwamen de meeste vluchtelingen in de Verenigde Staten terecht en werden daar soms zeer invloedrijk in de analytische wereld: René Spitz, Margaret Mahler, David Rappaport, Sándor Rado, Franz Alexander, Therese Benedek en anderen.

De belangrijkste theoretische bijdrage vanuit Boedapest is de aanzet tot het objectrelatiedenken, anders gezegd: tot de tweepersonenpsychologie. De mens wordt niet meer gezien als een vat vol driften, maar als mens in relatie tot andere mensen. Ferenczi was de kleine reus achter deze ontwikkeling. Freud, en in diens voetspoor Jones, heeft vooral na Ferenczi's dood ten onrechte veel kwaad over hem gesproken. Dit valt terug te lezen in hun correspondentie vanaf 9 september 1932.¹ Meszaros is in haar boek zeer kritisch over Jones, maar merkwaardigerwijze laat zij de rol van Freud geheel ongenoemd, terwijl de trouwe dienaar Jones toch slechts de slagen opving voor zijn meester. Wie het graf van Ferenczi in Boedapest wil bezoeken, doet er goed aan niet te gaan dwalen op de gigantische algemene begraafplaats daar. Nee, ga twee haltes verder met